

ВІКТИМОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЯК НАПРЯМ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

ДАВИДЕНКО Вікторія Леонідівна - доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, доцент, кандидат юридичних наук

УДК 343

В статті розглядається віктимологічна профілактика як один із важливих напрямків протидії злочинності. Дается поняття віктимологічної профілактики, определяється специфика віктимологічної профілактики. Определены ее направления, уровни, объекты, субъекты, функции, цели и основные принципы.

Ключові слова: віктимологічна профілактика, протидія злочинності, віктимність, віктимна поведінка.

Пріоритетним напрямком діяльності держави є протидія злочинності, тому як злочини є найбільш соціально небезпечними діяннями, вони завдають шкоди життєво необхідним соціальним благам, заважають становленню та розвитку суспільних відносин. Протидія злочинності – це особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різноманітних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до соціально терпимого рівня [1, с. 160].

Зміст протидії злочинності полягає в цілеспрямованому впливі різноманітних

суб'єктів діяльності на відповідні об'єкти. Істотними ознаками соціальної складової цього механізму є різні рівні виконання завдань із протидії злочинності, а також специфіка заходів і засобів реалізації кожною з ланок системи.

Для формування ефективних заходів протидії злочинності, в першу чергу, досліджується природа злочинності, особа, що вчинила злочин, причини та умови злочину, також потерпіла особа (жертва злочину), та всі обставини, через які ця особа потерпіла від злочину.

Сьогодні визнано, що дослідження злочинності без віктимологічного аналізу було б неповним та неточним, особливо для профілактики антисуспільної діяльності. Без дослідження особи потерпілого профілактична діяльність не може вийти за межі існуючих традиційних вивчень та підходів. У зв'язку з цим, розглядаючи рівні, форми і види профілактичної діяльності, виділяють її віктимологічний напрям, в основі якого – ідея: вчинення злочину залежить від багатьох факторів, які можуть бути виявлені та нейтралізовані. Одним з таких факторів є жертва злочину та її поведінка [2, с. 277].

Віктимологія це особливий напрямок кримінологічної науки, який вивчає роль жертви у виникненні криміногенної ситуації і розробляє так званий кримінологічний аспект попередження злочинів, основним завданням якого є максимальне зменшення криміногенних ситуацій, що створюються безпосередньо потерпілими. Сутність вікти-

мологічного аспекту попередження злочинів полягає в тому, що необхідно здійснювати профілактичну роботу не тільки серед потенційних правопорушників, а й серед потенційних потерпілих – людей, чия поведінка, образ життя, зв'язків, сімейний стан і вид діяльності створюють для них підвищений ризик опинитися в ролі жертви злочинного посягання [3, с. 107-108].

Слід зазначити, що віктимологічна профілактика, як напрям протидії злочинності, ще не повною мірою реалізований у нашому суспільстві. Це специфічна діяльність соціальних інститутів, спрямована на встановлення, усунення або ж нейтралізацію факторів, обставин, ситуацій, що формують віктимну поведінку й обумовлюють учинення злочинів, виявлення групи ризику та конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності, вплив на них з метою поновлення та активізації їхніх захисних якостей, розроблення чи покращення засобів захисту громадян від злочинів і подальшої віктимізації [4, с. 168].

Відомі кримінологи В. Коновалов та Л. Франк вважають, що «специфічною рисою віктимологічної профілактики є направленість на зниження потенційної віктимності громадян шляхом проведення спеціальних заходів загально-профілактичного характеру диференційованих за категоріями і групам населення» [5, с. 15].

У науковій роботі «Віктимологічні фактори і профілактика злочинів» Д.В. Рівман зазначив, що «специфіка віктимологічної профілактики полягає в наявності самостійного об'єкта (реальних і потенційних потерпілих від злочинів), у специфіці методів (переважно методів переконання), у широкому використанні допомоги населення, в організації підготовки співробітників профілактичної служби по віктимологічній проблематиці, інформаційної бази – необхідний профілактичний облік потерпілих від злочинів» [6, с. 104.]. Д.В. Рівман визначив три основні напрями віктимологічної профілактики, а саме:

1) загальна віктимологічна профілактика, спрямована на виявлення та корекцію поведінки віктимогенних соціальних груп;

2) індивідуальна віктимологічна профілактика, спрямована на виявлення потенційних потерпілих, їх навчання та захист і на

захист і корекцію поведінки реальних потерпілих від злочинів;

3) профілактика конкретних злочинів з використанням віктимологічної інформації, а також тактичних можливостей припинення злочинів певного типу в залежності від властивих їм віктимологічних особливостей [6, с. 106].

В.І. Задорожний, розглядаючи складову віктимологічної профілактики, вказував, що «спеціальна віктимологічна профілактика, як і профілактика традиційного напрямку, будучи її доповненням, складається із: загальної віктимологічної профілактики; індивідуальної віктимологічної профілактики; невідкладної віктимологічної профілактики, що включає запобігання конкретних підготовлених злочинів з використанням захисних ресурсів потенційної жертви; тактичних можливостей, методів, способів здійснення оперативно-розшукових та інших заходів з метою недопущення вчинення злочинів» [7, с. 92].

Крім названих науковців, дослідженнями в галузі віктимологічної профілактики також займалися: Ю. Антонян, Л. Давиденко, О. Джужа, А. Закалюк, А. Зелінський, О. Литвинов, В. Мінська, Г. Міньковський, В. Полубинський, В. Рибальська, О. Туляков, В. Устинов та багато інших.

Залежно від цілей і завдань віктимологічної профілактики, як і загальна профілактика злочинності, має три рівні:

Загальносоціальний рівень – заходи спрямовані на вирішення соціально-економічних, культурно-виховних задач, які спрямовані на усунення та нейтралізацію причин та умов, що сприяють кримінальній віктимізації суспільства, та зниження ступеня віктимності громадян.

Спеціальний рівень – заходи, які здійснюються державними органами, громадськими організаціями й окремими громадянами, які мають своєю спеціальною метою попередження злочинів шляхом недопущення реалізації віктимних властивостей окремих груп осіб.

Індивідуальний рівень охоплює профілактичні заходи стосовно осіб, які, враховуючи їх поведінку або сукупність особистісних характеристик, можуть із великою ймовірністю стати жертвами злочинів. Такі заходи

спрямовані на підвищення захисних реакцій, а також забезпечення особистої, майнової та іншої безпеки цих громадян.

Об'єктом кримінологічної профілактики є: особи, що мають віктимну поведінку; фактори, що формують індивідуальну чи масову віктимність; обставини віктимної ситуації та процес віктимізації.

Зміст віктимологічної профілактики складає комплекс заходів, що запобігає віктимізації. Вони повинні впливати «як на фактори, що детермінують неправомірну або аморальну поведінку жертви злочину, так і на чинники, що підвищують ризик стати потерпілим при правомірній і особливо активній поведінці» [8, с. 242]. Ці заходи мають представляти собою цілісну, гнучку і динамічну систему, яка своєчасно реагує на зміни віктимологічної ситуації в країні.

Систему суб'єктів віктимологічної профілактики складають:

- державні органи та органи місцевого самоврядування, які визначають основні напрями, завдання та функції профілактичної діяльності, забезпечують функціонування та реалізацію регіональних і місцевих програм, здійснюють координаційну діяльність підвідомчих структур у цій роботі;

- правоохоронні органи всіх рівнів, що забезпечують безпосереднє здійснення заходів спеціальної та індивідуальної віктимологічної профілактики (особиста охорона, охорона житла, майна тощо);

- підприємства й установи різних форм власності, громадські формування та окремі громадяни.

Усі суб'єкти віктимологічної профілактики об'єднані єдиними цілями, а також інформаційними, координаційними і правовими зв'язками. Особлива роль належить органам внутрішніх справ, оскільки боротьба зі злочинністю та попередження злочинності – їх головний обов'язок.

Основними функціями віктимологічної профілактики є:

1. Теоретико-пізнавальна, яка полягає у вивченні особи та поведінки жертви, дослідженні віктимізації та віктимогенних факторів, що дає можливість по-новому поглянути на злочинність, її причини, запобігання. На базі цих досліджень можна якісно

та ефективно розслідувати та розкривати злочин, а також установлювати повну картину, об'єктивно оцінити вину злочинця з урахуванням ролі та поведінки жертви злочину. На жаль, доводиться зазначати, що зібрана широка емпірична база, проведені дослідження, що проводяться як у межах кримінологічної віктимології, так і на «межі» наук (кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, судової медицини та психології, медицини, цивільного права, кримінально-виконавчого права), їх результати стають відомими лише вузькому колу спеціалістів. Це негативно відбивається і на застосуванні профілактичних заходів і на нейтралізації тих чинників, що сприяють віктимізації населення.

2. Просвітницька функція, тобто пропаганда знань про те, як не стати жертвою злочину, особливо у сучасних умовах, коли держава не в змозі забезпечити безпеку всіх громадян від злочинних посягань.

3. Регулятивна функція віктимологічної профілактики полягає в тому, що необхідно створити такі умови, які дали змогу людям вирішувати протиріччя та конфлікти, які виникають, у рамках закону. Запобіжна діяльність у даному випадку є однією з гарантій забезпечення принципів верховенства закону.

4. Виконуючи охоронну функцію, віктимологічна профілактика захищає соціально-значимі цінності. У цьому є вияв гуманістичної спрямованості запобігання злочинів. Сьогодні – це мета правової держави.

5. Виховна функція віктимологічної профілактики полягає в тому, що вона широко використовує методи переконання, корекції поведінки людей, приведення їх вчинків до вимог права та моралі.

Метою дослідження поведінки особи потерпілого та визначення заходів, спрямованих на запобігання віктимізації, є зокрема:

- більш глибоке розуміння природи та причин злочинної поведінки, ситуацій, що передували злочинам, супроводжували їх та настали після їх закінчення;

- визначення тієї шкоди (матеріальної, духовної, моральної, психологічної та ін.), яка завдається окремими злочинами та злочинністю в цілому;

- здійснення ефективних заходів профі-

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається віктимологічна профілактика, як один із важливих напрямків протидії злочинності. Надається поняття віктимологічної профілактики, визначається специфіка віктимологічної профілактики. Зазначені її напрями, рівні, об'єкти, суб'єкти, функції, цілі та основні принципи.

лактики (відвернення, припинення) злочинів. І сьогодні є всі підстави стверджувати: особливим видом профілактики є віктимологічний, коли попереджувальні заходи застосовуються стосовно потенційної жертви [2, - с. 301-302].

В основу загальної віктимологічної профілактики злочинів покладено такі основні принципи:

- законність, тобто суворе дотримання вимог законодавства у профілактичній діяльності;

- справедливість і гуманізм, тобто захист законних інтересів фізичних осіб, що зазнають збитки від ситуацій і дій;

- застосування заходів впливу, адекватних тяжкості вчинених злочинів;

- недопущення надмірної інтенсивності цих заходів, заподіяння фізичних страждань або приниження людської гідності;

- комплексність (програмно-цільовий підхід), тобто використання заходів психолого-педагогічного, економічного, організаційного, правового характеру;

- вплив на віктимогенні фактори і ситуації, що впливають на вчинення злочинів, на всю сукупність причин і умов, які сприяють віктимної поведінки особистості;

- поєднання заходів загальної та індивідуальної профілактики;

- диференціація заходів впливу (переконавання і захисту) та індивідуального підходу, тобто врахування особливостей особистості, динаміки змін її поведінки;

- своєчасність і достатність, тобто використання заходів впливу на можливо більш ранньому етапі виникнення віктимізації, і з таким ступенем інтенсивності, яка дозволяє не допустити вчинення злочину [7, с. 90].

Враховуючи викладене, можна дійти до висновку, що віктимологічна профілактика – одне з важливих напрямків протидії злочин-

SUMMARY

The article discusses Victimological prevention as one of the important directions combating crime. Given concept victimological prevention. Determined the specificity victimological prevention, its direction, levels, objects, subjects, functions, objectives and basic principles.

ності, самостійний вид профілактики злочинності, який включає специфічну діяльність соціальних інститутів та правоохоронних органів, спрямовану на виявлення, усунення або нейтралізацію обставин і ситуацій, які формують віктимну поведінку і обумовлюють вчинення злочинів, виявлення груп ризику і конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності і вплив на них з метою відновлення або активізації їх захисних властивостей, а також розробка або вдосконалення вже наявних спеціальних засобів захисту громадян від злочинів та віктимізації.

Література

1. Кримінологія. Загальна частина: навчальний посібник / кол. авторів Блага А.Б., Богатирьов І.Г., Давиденко Л.М. та ін.; за заг. ред. О.М. Бандурки. – Харків: Вид-во ХНУВС, 2010. – 240 с.

2. Профілактика злочинів: Підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін.; За заг.ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужа. – К.: Атіка, 2011. – 720 с.

3. Кримінологія: Курс лекцій / Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. – К. МАУП, 2002. – 295 с.

4. Алексеев А.И. Кримінологія: курс лекцій / Алексеев А.И. – М.: Щит-М, 1998. – 340 с.

5. Коновалов В.П., Франк Л.В. Об организации виктимологического направления профилактики в Таджикской ССР // Научно-методическая информация. Душанбе, 1976.

6. Ривман Д.В. Виктимологические факторы и профилактика преступлений. Л., 1975. – 159 с.

7. Задорожный В.И. Виктимологическая безопасность и ее обеспечение мерами виктимологической профилактики

// Вестник Московского университета МВД России. 2005.- № 4.- С. 92.

8. Ривман Д.В. Криминальная виктимология: спб. Питер, 2002, – 304 с.